Yaşlılık Döneminde Dinî Etkinliklerin Sosyal Destek Sağlama Açısından Önemi

M. Akif Kılavuz, Yard. Doç. Dr.
Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi

Atıf/©– Kılavuz, M. A. (2004). Yaşlılık döneminde dinî etkinliklerin sosyal destek sağlama açısından önemi. *Değerler Eğitimi Dergisi, 2* (5), 81-99.

Özet–*Yaşlılık dönemi ile din ve ruhanî hayat arasındaki ilişkiyi konu alan çalışmalarda 1940'lı yıllardan itibaren artış görülmektedir. Bu araştırmalar dinin, yaşlılık dönemindeki bireyler için daha anlamlı olduğunu ortaya koymaktadır. Din, yaşlıların hem bireysel hem de sosyal hayatlarında olumlu etkiler meydana getirmektedir. Dinî inancın, yaşlıların hayatlarında, ölüm korkusunu hafifletme, arkadaşlık temin etme, dinî etkinliklere içten bir kabul gösterme ve ihtiyaç durumunda kendisine yardım edilmesi gibi pek çok faydaları bulunmaktadır. İbadet ve dinî etkinliklere katılım, yaşlılık dönemindeki bireylerin topluma uyum sağlamalarına önemli katkılarda bulunmaktadır. Dinî inanç ve uygulamalar yaşlı bireylere sosyal ilişkiler fırsatı sunmak suretiyle onların özgüven ve toplum desteği kazanmalarına imkân sağlamaktadır. Dinî etkinliklere katılmak suretiyle yaşlılar çevrelerinden sevgi, saygı ve destek görerek yaşlılık döneminin sorunlarıyla daha kolay başa çıkmaktadırlar.*

Anahtar Kelimeler– *Yaşlılık, Yaşlılıkta Dinî Hayat, Dinî Etkinlik, Sosyal Destek.*

Sosyal bilimciler tarafından yapılan, yaşlılık dönemi ile din ve ruhanî hayat arasındaki ilişkiyi izah etmeye çalışan ilk ampirik çalışma, 1911 yılında Starbuck tarafından gerçekleştirilmiştir. 1940'lı yıllarda hayat beklentisindeki artışın farkına varılması sonucunda yaşlanma ve din konusuyla ilgili çalışmalarda artış görülmüştür (Payne, 1990).

1950'li yıllardan sonra yaşlı insanlar için dinin anlamı ve yaşlıların dinî hayatlarına yardım konusunda dinin ne gibi etkilerinin olabileceği sorusu dile getirilmiş ve yaşlılık döneminde kayıplarla karşılaşma, ibadetleri yerine getirmenin birey üzerindeki etkileri, dinî şuur ve dindarlık gibi konular ele alınmıştır. O dönemde gündeme getirilen hususlar, yaşlılık dönemi uzmanlarının günümüzde ele aldıkları konular için bir çıkış noktası temin etmiştir. Son zamanlarda tüm yaş gruplarında dine ve ruhanî hayata artan ilgi sebebiyle gerontologlar, yeniden, yaşlılık ve din konusuna ilgi duymaya başlamışlardır. Bu ilgi büyük ölçüde materyalizmin etkisiyle ortaya çıkan anlam arayışı sonucunda meydana gelmiştir. Ülkemizde yaşlılık dönemi ile din arasındaki ilişkiyi araştıran az sayıdaki çalışma arasında, dinî etkinliklerin yaşlılara sosyal destek sağlama açısından değerini ortaya koyan bir araştırma bulunmamaktadır.

Bu çalışmada, öncelikle yaşlılık döneminde fiziksel, bilişsel ve zihinsel kabiliyette meydana gelen kayıplar, ekonomik problemler, yalnızlık, rol kaybı ve diğer kayıplarla yüz yüze gelen bireylerin anlam arayışına dinin ne gibi etkileri olduğu tespit edilmeye çalışılmış, ayrıca, hayatın ilerleyen yıllarında sosyal ilişkilerin önemi belirtildikten sonra yaşlılık dönemindeki bireylere sosyal etkinlik, sosyal hayata uyum ve sosyal ilişkiler fırsatı sağlama açısından dinin etkileri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Yaşlılık Nedir?

Yaşlılık toplumsal normlara ve rollere göre tanımlanan değişken bir kavramdır. Buna göre yaşlılık, farklı coğrafyalarda, kültürlerde ve zamanlarda farklı tanımları yapılabilen bir kavramdır (Duman, 1999). Bu açıdan yaşlanmanın kronolojik, sosyolojik, biyolojik ve psikolojik boyutları olan bir süreç olduğu söylenebilir. Yaşlılık, *yıllarla ölçülen yaşlılık* ve *işlevlerle ölçülen yaşlılık* olarak iki ana başlık altında ele alınabilir.

Yıllarla ölçülen yaşlılık, bir kimsenin yaşlı olup olmadığına karar verirken yılların göz önünde bulundurulduğu belirleme biçimidir. Özellikle gelişmiş ülkelerde altmış beş yaş, ileri yetişkinliğin başlama yaşı olarak kabul edilir. Bu tanımlama bireyin emekliye ayrılmasını ve sosyal güvenlik sisteminden yararlanmaya başlamasını temel almaktadır (Vogel, 1984; Onur, 1995).

İşlevsel yaşlılık, bireyin biyolojik, psikolojik ve sosyolojik alanda etkinliklerinin ölçülmesi yoluyla belirlenir. Biyolojik yaşlanmayı "yaşlanan organizmaya tüm bedensel fonksiyonların uyum sağlaması" olarak tanımlamak mümkündür (Ataç, 1991: 385). Psikolojik yaşlanma, belli gelişim evrelerine ulaşan bireylerin bazı gelişimsel görevlere uyum sağlama süreci, sosyolojik yaşlanma

ise, toplumun, belli bir yaşa gelen kişiye belli tutum ve davranışları zorla benimsetmesi şeklinde tanımlanabilir (Comfort, 1972). Yaşlanmayı belirleme konusundaki kriterleri değerlendirdiğimizde, biyolojik, psikolojik ve sosyal olgunlaşmayı ölçmenin güç olduğu söylenebilir. Bu güçlük nedeniyle gelişim psikolojisi alanında çalışma yapan bazı araştırmacılar, yaşlanmanın işlevsel ve sosyolojik boyutunu görmezden gelmiş ve sadece yaşanılan yılları hesaba katarak bir tanım benimsemiştir. Hâlbuki yaşlanmayı belirleyebilmek için bazı araştırmacılar tarafından kullanılan işlevsel yaş, kronolojik yaştan daha uygun olabilir. İşlevsel yaş, bireyin fiziksel, psikolojik, sosyolojik alandaki fonksiyonlarının seviyesini, yetenek testleri kullanarak belirlemeye çalışmaktadır. Bu açıdan yeteneklerin tespit edilmesiyle ortaya konan işlevsel yaşlılık, bireyin ne kadar doğum günü kutladığını bilmekten daha yararlıdır (Vogel, 1984).

Yaşlılık Dönemi ve Din

Yaş ile din ve ruhanî hayat arasındaki ilişkiyi ilk defa ampirik bir çalışma ile izah etmeye çalışan Starbuck, dinî inancın ve imanın, bireyin yaşının artması sonucunda önem kazandığı sonucuna ulaşmıştır.[1] Daha sonra gerçekleştirilen pek çok araştırmada yaşlı erişkinlerin dine daha çok yöneldikleri ortaya konmuştur.

Çeşitli yaşlardaki yetişkinlerle gerçekleştirilen bazı araştırmalarda, yaşlı insanların gittikçe artan bir bölümünün kendilerini dindar şahıslar olarak gördükleri tespit edilmektedir. Bu insanların % 50-70'i, ilerleyen yaşlarda dinin kendileri için daha anlamlı hâle geldiğini veya dinin daha önem kazandığını ileri sürmüşlerdir (Argyle & Beit-Hallahmi, 1975).

Zorn ve Johnson'un 114 yaşlı kadınla gerçekleştirdikleri çalışmada "Yaşın artmasıyla birlikte dinî inançların değerinde önemli bir artış oldu mu?" sorusuna cevap veren yaşlıların % 24.6'sı önemli bir değişme olmadığını, % 69.3'ü yaşlılık ile birlikte dinî inançların daha çok değer kazandığını belirtmiştir (Zorn & Johnson, 1997).

Ülkemizde de yaş ve din ilişkisi ile ilgili ilk anket çalışması Taplamacıoğlu (1962) tarafından yapılmıştır. Araştırmacı bu çalışmasında yaşın artması sonucunda bireylerin dindarlıklarının da arttığını tespit etmiştir. Çalışmada *dini bütün* (amil = pratiquants) olarak belirtilen; namazını kılan, orucunu tutan ve dinî görevlerini elinden geldiğince yerine getirmeye çalışanların oranı 16-30 yaş grubunda % 31.8, 30-50 yaş grubunda % 48.5, 50(+) yaş grubunda ise % 68.5 olarak tespit edilmiştir.

[1] Bu araştırmalardan bazıları hakkında geniş bilgi için bkz. Payne, 1990; Palouitzian, 1996; Ainlay, Singleton, & Swigert, 1992; Hays, Landerman, Blazer, Koenig, Carroll, & Musick, 1998.

Taplamacıoğlu, elli yaş sonrası bireylerin dinî değerleri benimsemesini, ülkemizde fizik gücün elli yaşından sonra bir çöküntü manzarası arz etmesi ve bu yaşlardan sonra ölümün yakın olması gerekçesi ile açıklamaktadır. Ona göre bu yaştakilerin koyu dindar bir nesilden gelmiş olmaları da yukarıdaki açıklamalara ışık tutacak mahiyettedir.

Köktaş'ın (1993) yetişkinlerle gerçekleştirdiği çalışması ise yaşın artması sonucunda dindarlığın da arttığı görüşünün her koşulda gerçek olmayabileceğini ortaya koymaktadır.[2]

Son zamanlarda ilerleyen yaşla birlikte dine ilginin arttığını gösteren bulguların azlığına dikkat çeken araştırmacılar, yaşlılıkta din ve dinî uygulamalara yönelik tutumlarla ilgili çalışmaların analizinde, ilerleyen yaşla birlikte dine olan ilginin artabileceğine, sabit kalabileceğine ya da azalabileceğine ilişkin çeşitli görüşler ileri sürmektedirler.

Özellikle boylamsal araştırma[3] yöntemi kullanılarak gerçekleştirilen çalışmalar, yaşın artmasıyla birlikte insanların dinî inanç ve tutumlarında önemli değişikliklerin olmadığı gerçeğini ortaya koymaktadır (Johnson, 1995; Shand, 2000; Palouitzian, 1996: 131; Harris & Cole, 1984: 290).

---

[2] Bu araştırmada beş vakit namaz kılanların oranı 20-30 yaş grubunda % 10.5, 31-40 yaş grubunda % 13.5, 41-50 yaş grubunda % 23.4, 51-60 yaş grubunda % 34.3, 61(+) yaş grubunda % 30.4'tür (s. 110). Ramazan orucunu tutanlar 20-30 yaş grubunda % 45.9, 31-40 yaş grubunda % 51.8, 41-50 yaş grubunda % 57.0, 51-60 yaş grubunda % 62.7, 61(+) yaş grubunda % 39.1'dir (s.115).

[3] Yaşlanma döneminde dinî duygu ve düşüncenin artış gösterdiğini ortaya koyan araştırmaların çoğu kesitsel (cross sectional) araştırmalardır. Bu tür araştırmalarda, belli bir zaman dilimi içinde yaşayan gençlerle yine aynı zaman dilimi içinde yaşayan yaşlıların dindarlık durumları karşılaştırılmaktadır. Kesitsel araştırmalar bugünkü genç neslin dinî tutum ve etkinliklerinin, yaşlıların gençliklerindeki dinî tutum ve etkinliklerine tam olarak uygunluk arz ettiği, yaşlıların gençliklerindeki dindarlık seviyelerinin, günümüzdeki gençlerin dindarlık seviyeleri ile aynı olduğu faraziyesine dayanır. Kesitsel araştırmaların bulguları sonucunda nesiller arasındaki dinî inançlardaki farklılığı anlamamız mümkün değildir. Nesiller arasındaki dinî inançlardaki farklılığı anlamak için yaşlılık sürecinin etkilerinin yanı sıra, yaşlıların yaşadığı yaş dilimini de hesaba katmak gerekir. Nesiller arasındaki dinî tutum konusundaki farklılıklar, çeşitli sosyal ve tarihî şartlar sebebiyle meydana gelmiş olabilir. Çocuk ve gencin şahsiyeti şekillenirken bu sosyal şartlardan etkilenmiş olabilir. Bu sosyal ve tarihî şartları tam olarak bilmemiz mümkün olmadığı için kesitsel araştırmaların ortaya koyduğu bulguların yanıltıcı olması söz konusu olabilmektedir (bkz. Harris & Cole, 1984). Boylamsal (longitudinal) araştırmalarda belirli bir grup birey, yıllar boyu gözlenmekte ve aralıklarla teste tâbi tutulmaktadır. Araştırmaya katılan bireyler yıllar boyunca yeniden testten geçirilerek aynı bireylerdeki dinî inanç konusunda meydana gelen değişiklikler gözlenmeye çalışılmaktadır. Bu tür araştırmalar, yaşın artması sonucu dindarlığın da artıp artmadığı konusunda daha sağlıklı sonuçlar ortaya koymaktadır.

Buna göre gençliklerinde dine önem veren bireyler, yaşlılıklarında da dine önem vermektedirler.

Bu bulgular sonucunda bireylerin, yaşlandıklarında da aynı temel dinî yönelimlerini devam ettirmeleri söz konusu olmakla birlikte, onların dine yönelmeleri ve dinden uzaklaşmalarında yaş dışındaki etmenlerin daha etkili olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür. Bireylerin dinî inanç ve kanaatlerinin değişmesinde toplumun dine ve din eğitimine bakış açısı gibi çevresel sebepler etkili olmaktadır. Din yaşlıların hayatında önemli bir yer işgal etmesine rağmen yaşlılık etkilerinin insanları daha dindar yaptığı ile ilgili çok fazla bulgu yoktur (Johnson, 1995).

Yaşlılık Döneminde Dinin Birey Açısından Değeri

Yaşın ilerlemesi sonucunda bireylerin dinî inanç ve tutumlarında önemli değişmeler söz konusu olmasa da hayatın ilerleyen yıllarında dinî inançlar, özellikle dindar yaşlıların hayatlarında önemli bir yer işgal ederek devam etmektedir. İlerleyen yaşlarda insanlar Allah'ı kabullenmenin en iyi ifade biçimi olan ibadetin en olgun şekline ulaşmaktadırlar. Yaşın artmasıyla mevcut üzüntüler ve uzun süreli problemlerle baş edebilmek için ibadet, başvurulacak bir merci olmaktadır. Buna ilâve olarak yaşlılar din ile uğraş içinde olmaktan dolayı rahatlık duymakta ve inançlarıyla, diğer yaş gruplarına oranla daha çok özdeşleşmektedirler. Ayrıca onlar inançlarını uygulamaya koymak için daha fazla gayret göstermektedirler.

Yaşlılık döneminde dinî hayatı araştıran çalışmalar incelediğinde yaşlıların hayatlarında dinî inanç, dinî tutum ve ibadetlerin önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Dinin gerek psikolojik gerekse sosyal seviyede önemli fonksiyonları, yaşlılık döneminde daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Diğer bir deyişle din, yaşlıların hem bireysel hayatlarında hem de sosyal hayatlarında olumlu etkiler meydana getirmektedir. Dinin temel öğretilerini kabul eden ve inançlı bir toplum içinde yaşayan birey için din, hayatın son yıllarında önemli bazı psikolojik fonksiyonlar icra etmektedir: Din, yaşlıların hayata önem vermelerine, hayat hakkında anlamlı bir bakış açısına sahip olmalarına, kaçınılması mümkün olmayan ölümle karşılaşma fikrine hazırlanmalarına, yaşlılık döneminde potansiyel olarak var olan telâfi değerlerini keşfetmelerine ve kullanmalarına, ileri yaşın kaçınılmaz kayıplarını kabullenmelerine yardım etmektedir (Harris & Cole, 1984). Yaşlılar için din, özellikle hayatın aşılması zor olan problemlerinin çözümüne katkıda bulunmaktadır. İnsanlar yaşlanınca başka kimselere bağımlı ol-

duklarının daha çok farkına varırlar. Bu gerçek, yaratılmış bir varlık olarak aczîyetinin farkına varma sonucu yaşlıların, Allah'la iletişim kurmalarına ve dine yönelmelerine neden olabilmektedir (Elias, 1982).

Yaşlıların ihtiyaçlarının karşılanmasında, toplumla ilişkilerinin sağlıklı bir biçimde sürdürülmesinde dinin önemli katkısı söz konusudur. Şahsî itibar ve saygınlık, yaşlıların en önemli manevî ihtiyaçlarındandır. Din, ferdî saygınlık ihtiyacının çeşitli yollarla karşılandığı önemli bir adrestir (Vogel, 1984).

Dinî değerler yaşlıların diğer insanlarla iletişimlerini devam ettirmelerine, ufuklarını genişletmelerine ve anlamlı etkinlikler geliştirmelerine yardım etmektedir. Dinî değerler sayesinde yaşlılar faydalı olma, anlamlı bir role sahip olma, yeni yetenekler geliştirme, hoşça vakit geçirme gibi ihtiyaçlarını tatmin etmektedirler. Böylece yaşlılar sadece hayatlarını kontrol etme konusunda daha çok güç elde etmekle kalmamakta, aynı zamanda toplumda değişim de meydana getirebilmektedirler (Harris & Cole, 1984).

Yaşın ilerlemesiyle zirveye ulaşan din, ergenin zirveye ulaşan dininden çok farklıdır. Ergenlerde genellikle duygusal telâşla bir arada bulunan büyük bir zihnî karışıklık ve şüphe söz konusu olabilmektedir. Gençlerin tüm eğilimleri şu veya bu şekilde ani olarak değişebilmektedir. İleri yaşlarda ise hem duygular, hem de zihin büyük ölçüde yerleşik hâle geldiği için yaşlıların hayatlarında dinî inanç ve ibadetlerin kararlılık göstermesi söz konusudur (Argyle & Beit-Hallahmi, 1975).

Yaşlılık Döneminde Sosyal İlişkilerin Önemi

İnsanların toplumdan tamamen soyutlanmış olarak birey olmaları neredeyse imkânsız gibidir. İnsan olmak, demek, bir anlamda *başkalarıyla birlikte olmak* demektir. İnsanoğlu ancak diğer insanlarla birlikte hayata katılmak suretiyle gerçek anlamda insan olabilir. İnsanoğlu perspektifini, değerlerini, inançlarını, toplumdan soyutlanarak değil, sosyal ilişkilerle kazanır. İnsanların fikirlerinin, inançlarının, temel değerlerinin oluşmasında bireyler arası iletişimin önemli bir yeri vardır (McKenzie, 1986). Hayatta başarılı olmak da başka insanlarla kurulan ilişkiler çerçevesinde değer kazanır. İnsanların hayattan bekledikleri başarı ve mutluluğun ortak paydası, diğer insanlardır.

Hayatın son dönemine yaklaşan bireyler için de başarı ve mutluluk, hayattan beklentiler arasında önemli bir yer tutmaktadır. Ancak bu dönemde yaşlılar; ekonomik problemler, bedensel ve zihinsel hastalıklar, eş ve yakın-

ların ölümü, geçmiş yaşantıların pişmanlığına bağlı olarak ortaya çıkan stres verici sorunlar vb. ile karşı karşıya gelebilmektedirler. Bu sorunlarla mücadele edebilmek için yaşlılar, içsel kaynakların yanı sıra, sosyal destek kaynaklarına da yönelmektedirler (Mehta, 1997). Bu açıdan hayatın son döneminde fiziksel cazibesini yitirme konumunda olan yaşlı insanlar, fiziksel özelliklerden ziyade insan ilişkilerine daha çok önem verirler. Aile ve arkadaşlarla ilişkilerden keyif almak, hayatın son dönemindeki insanlar için hayatî önemi haizdir. Başkalarına bağımlı kalmadan diğer insanlarla başarılı ilişkiler kurabilen yaşlılar *başarılı yaşlılık* (succesfull aging)[4] sürecinde olan kimselerdir (Aldridge, 1993).

Yaşlılık döneminde bireyler bir taraftan kendilik bilinci, aidiyet duygusu ve bilişsel fonksiyonları gerçekleştirme konusunda çaba gösterirken diğer taraftan sevilme ve takdir edilme duygusu elde etme ve sosyal destek görme arzusunda olabilirler. Yaşlıların sosyal destek ağı aile, akraba, arkadaş ve komşuların ilgi seviyesi ve toplumdaki gruplarla iletişim gibi kriterlerle belirlenir (Litwin & Landau, 2000). Yaşlılık döneminde sosyal destek ağı çerçevesinde, üzerinde en çok durulan ve araştırılan konu, aile hayatıdır. Aile hayatının yaşlılara sosyal destek sağlama konusundaki önemine gereken değer verilmekle birlikte, hayatın ileriki yıllarında arkadaşlarla ve aile dışındaki diğer kişilerle gerçekleştirilen ilişkilere yeterince vurgu yapılmadığı da gözlenmektedir. Hâlbuki aile dışı ilişkiler sosyal destek sağlama açısından bazı durumlarda yaşlılar için aile ilişkilerinden daha önemli olabilmektedir.

Yaşlılık döneminde, özellikle iş hayatından ayrıldıktan sonra insanlar, arkadaşlara ve onların sağladığı sosyal desteğe daha fazla ihtiyaç duymaktadırlar (Comfort, 1972). Arkadaşlık ilişkileri yaşlılar için geçmiş ve şu andaki durum arasında devamlılığın sağlanmasına yardımcı olmaktadır. Bu devamlılık, yaşlı yetişkinlerin hayata ve olaylara uyum sağlamasını kolaylaştırır.[5] Yaşlılar arkadaşlık ilişkileri ile sevgi, şefkat, güven, karşılıklı memnuniyet, sık ilişki, anlayış, bağlılık ve kabul elde ederler; dolayısıyla topluma olan uyumlarını devam ettirebilirler.

---

[4] Başarılı yaşlılık, yaşlı insanların kendi yaş grupları tarafından sosyal olarak kabul edilen hayat biçimini benimsemeleri demektir. Bazı uzmanlarca başarılı yaşlılık, her türlü olumsuzluklara rağmen yaşantısından memnun olarak hayata devam edebilmek anlamına gelmektedir. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Johnson, 1995.

[5] Bu açıdan bakıldığında arkadaş desteği hayatın son döneminde daha da önem kazanmaktadır. Siebert ve Mutran'ın (1999) gerçekleştirdikleri araştırmada arkadaş desteğinin gelir, evlilik durumu gibi hususlardan daha da önemli olduğu tespit edilmiştir.

Yaşlılık Dönemindeki Bireylere Sosyal Etkinlik Fırsatı Sağlama Açısından Dinin Önemi

Dinler bir taraftan insanlara Allah, ahlâk, insan ilişkileri, hayat ve ölüm hakkında inançlar manzumesi sunarken diğer taraftan hem kozmik hem de sosyal alanla ilgili anlam duygusu verir. Genelde tüm dinlerin, özelde İslâm dininin bağlılarından yerine getirilmesini istediği taleplerinin bir kısmı bireysel olarak gerçekleştirilirken, önemli bir kısmı da grup içerisinde geçekleştirilmektedir. İslâm kültüründe dinî etkinliklere katılmanın değeri yüceltilmiştir. Örneğin cuma namazını cemaatle eda etmek farz kılınmış, vakit namazlarını cemaatle kılmak en önemli sünnet olarak değerlendirilmiş, öğrenme etkinliklerinin beşikten mezara kadar devam ettirilmesi tavsiye edilmiş, toplum yararına olacak her türlü davranış ve etkinlik teşvik edilmiş ve övülmüştür. İslâm dininin sosyal etkinliklere önem atfetmesi, yaşlıların sosyal hayata etkin bir şekilde katılmalarına imkân sağlamaktadır. İslâm dini, sosyal etkinliklere önem atfederek her yaştan insanı bir araya getirmekte ve sosyal etkileşim fırsatı sağlamaktadır. Bu etkinliklere katılım sonucu yaşlıların toplumdan soyutlanmaları engellenmiş olmaktadır. Bu açıdan pek çok yaşlı için dine ilgi duymak, bir bakıma etkinliklere katılmak suretiyle sosyal ilişkilerin güçlendirilmesi anlamına gelmektedir. Gerek kent toplumunda gerekse kırsal kesimlerde ve küçük topluluklarda din, yaşlıların etkinliklere katılmak suretiyle sosyal ilişkilerini güçlendirmelerine yardım etmektedir. Özellikle küçük yerleşim birimlerinde sosyal hayat âdeta dinî kurumlar çevresinde dönmektedir. Küçük yerleşim birimlerinde bireylerin birbirlerini tanıma imkânına sahip olmaları sebebiyle dinin, sosyal iletişim konusunda etkin bir rolü vardır. Mevlit, cenaze, sünnet ve diğer dinî törenlere katılma gibi etkinliklere kırsal kesimlerde daha çok önem atfedilir.

Dinî inanç ve uygulamaların bireysel seviyedeki etkisi, genelde her yaştaki bireyin, özelde yaşlıların hayata anlam vermelerine imkân sağlamasıdır. Dinî inanç ve uygulamalar sosyal seviyede ise, yaşlılara özgüven kazandırabilme ve saygınlıklarını devam ettirebilme için toplum desteği sağlamaktadır (Mehta, 1997).

Bireyler doyum sağlayan ve güven veren ortamlarda bulunmak isterler. Bu açıdan sosyal seviyede gerçekleştirilen dinî etkinlikler, yaşlıların hayatlarında olumlu sonuçlar meydana getirmektedir. Bu etkinlikler yaşlıların yalnızlık duygusunu hafifletmekte, daha başarılı yaşlılık için yalnızlık acısıyla başa

çıkmada yardımcı olmaktadır. Din özellikle, ilişki eksikliğinden kaynaklanan yalnızlığı hafifletmeye yardım edecek etkinlik ve iletişim fırsatları sunarak yaşlılara sosyal destek sağlamaktadır. Sosyal destek sistemi, dinî kaynaklı etkinliklerle yaşlılara anlamlı bir rol için çıkış yolu temin etmektedir. Pek çok kaybın yaşandığı bu dönemde, çevredeki insanlardan destek görme fırsatı bulan yaşlıların yalnızlık duygusu bir ölçüde hafiflemektedir. Buna ilâve olarak bu etkinlikler, yaşlıların toplumun istediği ve beğendiği sosyal, duygusal ihtiyaçlarının karşılanmasına yardım etmekte, yaşlılara, gizli kalmış kabiliyetlerini gösterme imkânı vermektedir. Bu tür dinî etkinlikler, yaşlıların imajlarını yükseltmenin yanı sıra görünür görünmez pek çok faydalar sağlamaktadır. Toplum ve din tarafından uygun görülen etkinlikler yaşlıların, dolaylı olarak kendilerini değerli bulma duygularının yükselmesine de vesile olmaktadır. Buna ilâve olarak bu etkinlikler, yaşlıların sosyal ve duygusal ihtiyaçlarını karşılamaya yardım edecek olan arkadaşlar arasındaki sosyal etkileşim için fırsatlar sunmaktadır (Johnson, 1995; Mehta, 1997).

Dinî etkinlikler, aynı geçmişe ve aynı ilgilere sahip olan akranların bir araya gelmesine vesile olarak hazır bir kaynak temin etmektedir.[6] Dinî etkinliklere katılan yaşlıların, katılmayanlara oranla daha geniş arkadaşlık ilişkileri ağına sahip olması ve bu iletişim ağındaki arkadaşlarla farklı ilişkilere girmekten dolayı daha çok yaşam doyumu hissetmeleri muhtemeldir. Arkadaşlık, genellikle ortak değerleri, ilgileri ve etkinlikleri paylaşan kimseler arasında daha kolay gelişmektedir. Diğer kurumlar gibi din de, bu ilişkiler ağının sürdürülmesini teşvik etmektedir. Sosyal ilişki kurma için düzenli fırsatlar sağlayan dinî hizmetler ve etkinlikler farklı sosyal sınıf, farklı hayat tarzı ve farklı eğitim arka plânına sahip olan bireyleri bir araya getirmektedir. Böylece dinî etkinlikler, yaşlı bireylerin daha geniş sosyal ilişkiler ağına entegre olmalarını kolaylaştırmaktadır (Ellison & George, 1994).

Yaşlılık Dönemindeki Bireylere Sosyal Uyum Fırsatı Sağlama Açısından Dinin Önemi

Hayatın ilerleyen dönemlerinde diğer insanlarla ilişkileri azalmaya başlayan yaşlı erişkinler için dinî inanç, bireylere güvenlik duygusu kazandırmakta ve kimlik bilincinin gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Din, bi-

6 Pek çok araştırmada yaşlıların en yakın arkadaşlarını kiliseye katılan akranlarından (% 80 ile % 100 arasında) seçtikleri tespit edilmiştir (bkz. Koenig, 1994).

reyin normlarının üzerinde olan grup normlarına vurgu yaparak toplum tarafından sunulan norm ve değerlere âdeta dinî bir hüviyet kazandırmaktadır (Elias, 1982). Bu açıdan yaşlılık döneminde dinî inanç ve uygulamalar, yaşlı yetişkinlerin toplumsal uyumlarını kolaylaştırmaktadır. Bu konuyla ilgili pek çok araştırma bireylerin dinî inanca sahip olma ve dinî uygulamaları yerine getirme durumları ile hayata uyum sağlamaları arasında olumlu bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır.

60 (+) yaş grubundaki 5000 kişi üzerinde çalışma yapan Moberg ve Taves, yaşlılıkta kilise etkinliklerine katılım ile hayata uyum sağlama arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Yaşın ilerlemesi sonucu yaşlıların hayata uyum sağlamada zorlandıklarının tespit edildiği araştırmada, yaşlıların hayata uyum sağlamalarında sosyal etkinliklere katılmalarının önemli bir etkisi olduğu vurgulanmış, dinî değerleri benimseme ve dinî etkinliklere katılmanın hayata uyum sağlama konusunda din dışı diğer sosyal etkinliklere katılmaktan daha etkili olduğu tespiti de yapılmıştır (Maves, 1971).

Blazer ve Palmore pek çok kimsenin bireysel ve toplumsal uyumu sağlayabilme çabalarında artan yaşla birlikte dinin de artan bir önem kazandığını tespit etmişlerdir. Onlar ileri yaşlarda, dinî tutum ve dinî etkinliklere katılım ile yaşlıların bireysel uyumu, başkalarına yararlı olma duygusu ve mutlu olmaları arasında ilişki olduğunu bulmuşlardır (Harris & Cole, 1984).

Bu bulgular, dinî değerleri benimseme ve dinî etkinliklere katılmanın hayatın ikinci yarısında bireysel uyumla yakından ilgili olduğu hipotezini desteklemektedir. Ayrıca bu sonuçlar şu anlama gelmektedir: İleri yaşlarda ya dinî etkinliklere katılma iyi bir uyuma yardımcı olmaktadır, ya da uyumlu insanlar ileri yaşlarda dinî etkinliklere daha çok katılmaktadırlar.

Diğer taraftan yaşlılık döneminde kendini daha mutsuz ve endişeli hisseden kimseler için dinî inanç ve uygulamalar, duygusal destek ve teselli sağlamaktadır.

Yaşlılık Dönemindeki Bireylere Rol Desteği Sağlama Açısından Dinin Önemi

Yaşlılık dönemi uzmanlarından bazılarına göre yaşlılık döneminde birey, yaşının artmasıyla birlikte kademeli bir şekilde orta yaş döneminde yerine getirdiği rollerden kaçınılmaz olarak uzaklaşmaktadır. Birey bu süreçte, ya-

şın ilerlemesi sonucu, bazı etkinlik ve ilgilerden ayrılmaktadır (Kollar, 1988: 37). Bu dönemde yaşlı bireyler emeklilik, aile ilişkilerini kaybetme ve diğer kayıplar sebebiyle rol kimliği konusunda bazı olumsuzluklarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu olumsuzluklar sonucu yaşlılık ve emeklilik döneminde bazı bunalımlar ortaya çıkabilmektedir. Günümüz dünyasında yaşlılar rol değişimi sonucu ortaya çıkan sorunlarla mücadele edebilmek için rol desteğine daha fazla ihtiyaç duymaktadırlar. Çünkü iş gücünün önemsendiği sanayi devrimi sonrası Batı toplumlarında, yaşlıların statüsünde büyük ölçüde gerileme olmuştur. Batı'da Protestan ahlâkı temeline dayanan değerler sebebiyle yaşlılar, üretime katkıda bulunamayan kimseler olarak görülmeye başlamıştır (Cox & Hammonds, 1988).

Dinî etkinlikler, hayatın ilerleyen dönemlerinde yetişkinlerin kendilerini ifade edebilmeleri için gerekli olan çeşitli rol desteklerini sağlamaktadır. Yaşlılar ne kadar farklı etkinliğe katılırlarsa o kadar rol desteği bulma fırsatı elde etmektedirler (Ainlay, Singleton, & Swigert, 1992). Bir kimse ne kadar rol desteği alırsa kendini o kadar değerli bulmaktadır; yine bir kimse kendini ne kadar değerli bulursa hayat memnuniyeti de o kadar fazla olmaktadır. Rol desteğinin büyüklüğü, bu dünyadaki mutluluğun da büyük olmasına sebep olmaktadır (Reitzes & Mutran, 1995).

Bu nedenle bazı yaşlılar orta yaş rollerini kaybettiklerinde, fiziksel, zihinsel ve sosyal olarak etkin kalabilmek için, bu rollerin yerine başka yeni roller koymaya çalışmaktadırlar. Bu açıdan yaşlılar dinî etkinliklere katılmak suretiyle sosyal olarak anlamlı rol desteğine sahip olmakta ve kendilerini daha mutlu hissetmektedirler.

Özellikle ileri yaşlarda başarı ve mutluluğu, başkalarıyla iyi geçinip geçinmeme ilkesi bağlamında değerlendiren yaşlılar, olumlu rol desteği almaları durumunda kendi benliklerini sağlıklı bir biçimde devam ettirme imkânı bulmaktadırlar (Cox & Hammonds, 1988).

Hayatın ikinci yarısında sosyal ilişkiler ve arkadaş ilişkileri, yaşlı yetişkinler için bilgi alış verişinde bulunma, bunalım ve rol değişimleriyle başa çıkma açısından da önemlidir. Bu ilişkiler, yaşlılar için sempati, destek, şaka ve cesaretlendirme yoluyla kendilerini gruptan biri olduğu hissi, güveni ve sıcaklığı sağlamaktadır (Harris & Cole, 1984: 294). Sıkı dostluk yaşlılıkta kendini değerli bulmanın önemli bir veçhesidir.

Arkadaşın kimlik rolü veren etkisi, diğer etkenler kaybedildiğinde devamlılık arz etmektedir. Yaşlılar rol desteğine ihtiyaç duydukları için arkadaş seçiminde seçici davranarak kendilerine olumlu kimlik duygusu kazandıran kimselerle arkadaşlık yapmayı tercih etmektedirler.[7]

Yaşlılık Dönemindeki Bireylere Sosyal İlişkiler Fırsatı Sağlama Açısından Dinin Önemi

İslâm dîni dostluk, kardeşlik ve arkadaşlık duygularının geliştirilmesine önem atfetmekte, bağlılarına ait olma duygusu kazandırmakta, psikososyal destek sağlamakta ve sosyal bütünleşme fırsatı sunmaktadır. Din kardeşliği yoluyla sağlanan sosyal destek bireye, hem onun kimliğini kuvvetlendiren hem de daha geniş sosyal kurumlarla ilişkisini sağlayan yeni sosyal roller için fırsatlar sağlamaktadır.

Dinî yaşantılar, gelenekler ve maneviyat duygusu, inanç sahiplerine zor günlerinde büyük bir grubun içinde olduklarını hissettirmekte ve destek sağlamaktadır. Geniş sosyal ilişkiler ağı, hayatın ilerleyen dönemine ulaşan bireylere düzenli, sabit, olumlu tecrübeler temin ederek toplumda tasvip gören roller sağlayarak olumlu etkiler meydana getirmekte ve sonuçta yaşlı bireyler kendilerini değerli görme fırsatı bulmaktadırlar. Aile üyeleri ve arkadaşlar yaşlı bireylere, stres verici durumlarla mücadele etme kabiliyeti vererek destek sağlamaktadır (Commerford & Reznikoff, 1996). Dinî etkinliklere katılan yaşlıların, kendilerine destek veren referans gruplarına sahip olmaları kuvvetle muhtemeldir. Dinî etkinliklere katılmayanların bu sosyal desteğe sahip olduklarını söylemek çoğu zaman mümkün görünmemektedir (Hurlock, 1995).

Dinî etkinliklere katılmak suretiyle sosyal kabul gören yaşlılar, bireyin sosyal ilişkiler ağını genişleten daha büyük sosyal entegrasyon için fırsat yakalamış olurlar. Kabul görme; daha büyük sosyal desteğin, kimliğin, anlamın ve amacın geliştirilmesine imkân sağlar. Birey dinî etkinliklere katılmak suretiyle daha büyük toplumsal onay elde etmiş ve toplumla olan sosyal bağlarını geliştirmiş olur (Johnson, 1995). Özellikle ülkemizdeki yaşlılar için bu sosyal etkilerin öneminin çok büyük olduğu söylenebilir.

[7] Bu açıdan hayatın ileri dönemlerinde arkadaşlığın niteliğine, niceliğinden daha çok önem atfedilir (Siebert & Mutran, 1999).

Dindar bireylerden hayata aktif bir biçimde katılanlar, sosyal hayata ve diğer insanlara daha çok entegre olabilmektedirler. Bu dinî ilgiler de sosyal destek için güçlü vasıtalar temin etmektedir. Bu destek özellikle ölüm konusunda endişeleri olan ve muhtemelen toplumdan soyutlanmış olan yaşlılar için daha büyük anlam taşımaktadır (İmamoğlu, 1999).

Dinî etkinliklere katılmak suretiyle arkadaş ilişkilerini sürdürmek, sosyal bağların ve ilişkilerin kalitesini arttırma açısından da önemli sonuçlar meydana getirmektedir. Özellikle cemaatle namaz kılmak için sürekli camiye gitme; farklı yaş, farklı sosyal sınıf ve farklı yapıdaki insanlarla ilişkiye girme fırsatı sağlamaktadır. Bu ilişkiler yaşlı birey için bir referans grubu oluşturmaktadır. Bu referans grubu bireylere, kendi şartlarını, durumlarını ve davranışlarını değerlendirdikleri bir çerçeve temin etmektedir. Cami cemaati homojen bir yapı oluşturduğu için bireyler kendilerini başkalarıyla mukayese edebilmekte, kendi standartlarını takdir ederek devam ettirebilmekte ya da başka standartları benimseyebilmektedir. Yaşlı kimseler arkadaşlarının ve çevresindeki kimselerin kendi hakkındaki kanaatlerini dinlemekte, başkalarınca beğenilen, beğenilmeyen yönlerini görmeye çalışmakta ve kendi kendini değerlendirmektedir. Bu değerlendirme sonucunda yaşlının benlik kavramında değişiklikler oluşabilmektedir.

Referans grubundaki ilişkiler; bireylerin, kendilerini daha iyi ebeveyn, daha iyi eş, daha iyi komşu ve daha iyi vatandaş olma konusunda değerlendirmelerine imkân sağlamaktadır. Böylece insanlar günlük olaylar ve toplumun ilgileri çerçevesinde kendi davranış ve ilgilerini değerlendirmektedirler (Ellison & George, 1994). Dinî referans gruplarında bireylerin, başkalarının standartlarından ve tutumlarından etkilenmesi, genellikle daha yüksek oranda gerçekleşmektedir. Çünkü, dinî referans normlarının sosyal uygulamalarla ilgili konularda bireylere yaptırım gücü daha fazladır (Musick, 2000).

Bireyler, doyum sağlayan ve güven veren ortamlarda bulunmak istemektedirler. Bu açıdan cemaate devam etme, yaşlılar için önemli bir sosyal çevre temin etmektedir. Ayrıca cemaate devam etme, bireyler arası güven ve karşılıklılık duygusunun kurulmasına da yardımcı olmaktadır. Pek çok araştırma insanlarla ne kadar çok ilişki içinde bulunulursa onlarla o kadar sıkı dostluk ve yakınlık kurulduğunu göstermiştir.

Dinî etkinliklere katılma ve özellikle camiye devam etme, yıllar süren ve sürecek olan etkinliklerdir. Bireysel ve sosyal bağlılıklar da yıllar süren ilişki-

ler çerçevesinde gelişmektedir. Bu açıdan dinî etkinliklere katılım, yeni ilâve desteklerin artmasına imkân sağlayarak da ilişkilerin kalitesini yükseltmektedir. Arkadaşına sosyal destek sağlayan bir kimse ona, bir bakıma ileride kendisine dönebilecek sosyal kredi açtığının farkındadır. Bu açıdan dinî etkinliklere devam eden kimseler, arkadaşlarından fedakârlık ve karşılıklılık temeline dayanan iyilik ve nezaket görmeyi bekledikleri için onlara nazik ve iyi davranma gereği duymaktadır (Ellison & George, 1994).

Yaşlı erişkinler için camiye gitmek, vaaz, konferans ve eğitim etkinliklerine katılmak, yeni arkadaşlıklara ve tanışıklıklara açık bir toplum oluşturma açısından da önemli etkinliklerdir. Bir çok yaşlı, bu yerlerde çoktandır görmediği arkadaşlarına rastlayabilmekte ve eski arkadaşlıkları tazeleme şansı bulabilmektedir. Dostluklar ileri yaşlarda hayatî önem taşıdığından, yeni arkadaşlar edinmek ve eski ilişkileri de koruyup güçlendirmek için elden gelen çaba gösterilmektedir.[8]

Yaşlılık dönemindeki yetişkinler dinî etkinliklere katılmaları durumunda farklı yaşlardaki kişilerle de sosyal ilişkilere girme fırsatı bulmaktadırlar. Genellikle yaşlı erişkinlerin, hatta orta yaştakilerin çoğunun, kendilerinden daha genç olan arkadaşları ya pek azdır ya da hiç yoktur. Yıllar geçtikçe yakın yaştaki arkadaşların birçoğu; başka yere taşınmaları, hastalanmaları veya ölmeleri yüzünden yitirilir. Farklı yaştaki arkadaşlardan ve tanıdıklardan oluşan bir dostluk çevresi, böyle bir kayba karşı koruyucu bir tampon işlevi görür. Üstelik, canlı ve hareketli bir hayat sürenler, hayat görüşleri ve ilgileri farklı olan daha genç yaştakilerle arkadaşlık etmenin insanı dinçleştiren ve uyaran bir yanı olabileceğini anlarlar. Yaşlı bireylerin kendilerinden daha genç kimselerle arkadaşlık kurmalarının arkadaşlık kurdukları genç yetişkinler için de olumlu etkileri olabilmektedir. Yaşlı erişkinler, genç arkadaşlarına bilgelik, deneyim, tarih duygusu ve yaşama derinliğine bakış açısı getirirler. Yaşlı erişkinlerin arkadaşlık ettikleri gençlerin büyük anneleri ve büyük babaları ölmüş olabilir ya da onlara yeterince destek ve anlayış gösterecek durumda olmayabilirler. İşte bu gibi durumlarda gençlerin

[8] Çoğu kişi gençlik yıllarını arkadaşlık ilişkilerinin kurulup geliştirildiği yıllar olarak düşünür; fakat insanlar eski devirlere oranla artık daha uzun yaşadıklarından, ileri yaşlarda da yeni ilişkiler kurmaya elverişli yeni fırsatlar ve koşullar ortaya çıkabilmektedir (bkz. Billig, 2000: 61).

ve yetişkinlerin yaşlı arkadaşları, onlara ihtiyaç duydukları destek ve anlayışı sağlayabilirler (Billig, 2000: 61). Bu açıdan farklı yaşlardan oluşan cami cemaati birbirleri için sosyal destek sağlamış olurlar.

Dinî etkinliklere katılan kimseler farklı kuşaklardan olsalar da birbirlerine sevgi, saygı ve destek sağlamaya çalışırlar. Başka insanlara sevgi ve özen gösterme, tüm büyük dinlerin en önemli öğretilerindendir. Yaşlılık dönemindeki bireylere sosyal destek genellikle yardımcı olma ve duygusal destekle sağlanabilmektedir. Yakın çevreden ilgi, özen ve destek görme, o bireylerde başka insanlara da aynı ilgi ve özen gösterme tutumunun tohumlarının yeşermesine sebep olmaktadır. Böylece inançtan kaynaklanan sosyal bağların gelişmesi sağlanmaktadır. Ayrıca bu tutumların diğer nesle aktarılması sevginin, saygının ve sosyal bağların da diğer nesle aktarılması anlamına gelmektedir.

Dinî etkinliklere katılım sonucu geliştirilen dostluklar, kalıcı ilişkilerin oluşmasına da neden olabilmektedir. Örneğin cemaatle namaza düzenli olarak katılanlar, bu etkinliklere devam edemedikleri zaman arkadaşları tarafından ziyaret edilecek, hastalıkları esnasında ilgi ve destek görecektir. Easterbrook'un (1999) da işaret ettiği gibi, olumsuz bir durumun görülmesi esnasında çevreden destek görmek ve teşvik edilmek, ilk terapi olarak her zaman çok büyük bir etki meydana getirebilecektir. Camiye gidemediği durumlarda arkadaşları ve din görevlileri tarafından aranmak, ziyaret edilmek yaşlı kimselerde dinî aidiyet duygusunun geliştirilmesine de imkân sağlayacaktır.[9]

Sonuç

Yaşlı insanların ibadet etkinliklerine katılmaları, kendilerini değerli bulmaları açısından olumlu sonuçlar meydana getirebilmektedir. Güven, ümit, tevazu, kendini kabul, sorumluluk, başkalarına yardım etme ve başkalarıyla ilgilenme, tefekkür gibi olumlu psikolojik ve toplumsal sonuçlar, ibadet etkinliklerine katılma ile yakından ilgilidir. İbadetler, insanlar arasında dayanışmayı pekiştirerek, yaşlılara, kendini ifade etme

[9] Ev ya da bakım evinden çıkamayan 606 yaşlıya kilisenin nasıl bir hizmeti olabileceği sorulduğunda listenin ilk sırasında yer alan isteğin ziyaret edilmek, olduğu tespit edilmiştir (bkz. Harris & Cole, 1984: 294).

imkânı vermektedir. Bunlara ilâve olarak ibadetler yaşlı bireyin hayatta doyum sağlamasına ve hayatını zenginleştirmesine fırsat sağlamaktadır. Yetişkinler, bireysel ve toplumsal açıdan kendilerine ve topluma uyum sağlamak için gayret sarf etmektedirler. Bireylerin bu uyum çabalarında, artan yaşla birlikte din de önem kazanmaktadır. Bireyin sahip olduğu dinî inanç, ibadet ve dinî etkinliklere katılım, yaşlılık döneminde topluma uyum sağlama açısından önemli katkılarda bulunmaktadır.

Kendini dindar olarak tanımlayan yaşlı erişkinler, kendilerine destek veren referans gruplarına sahip oldukları için çevreden daha fazla sosyal destek alma şansına sahiptirler. İleri yaşlarda dinî tutum ve dinî etkinliklere katılım ile yaşlıların bireysel uyumu, başkalarına yararlı olma duygusu ve mutlu olmaları daha kolay gerçekleşmektedir.

Yaşlanma dönemi ile ilgili çalışma yapan din eğitimcileri, psikolog ve psikiyatristler, yaşlıların, dinî hayat alanlarını daha da zenginleştirebilmeleri için çaba göstermelidirler. Bu açıdan yaşlı bireylerin -daha büyük sosyal destek elde etmelerini sağlamak için- din eğitimcileri tarafından dinî uygulamalara, konferanslara ve diğer etkinliklere katılmaları teşvik edilmelidir. Dinî etkinlikler sadece ibadet etkinliklerine katılmakla sınırlandırılmamalıdır. Küçük çalışma grupları, destek verici arkadaşlık ilişkileri, birbirlerini tanıma gibi etkinlikler ağı da yaşlının sosyal uyumunu olumlu yönde etkileyebilmektedir. Özel çalışma grupları, özellikle sosyal ilişkileri sınırlı olan yaşlıların ihtiyaçlarını daha iyi karşılayabilmektedir.

Din eğitimcileri yaşlıları başkalarına yardım etme ve başkalarına ilgi gösterme konusunda da teşvik etmelidir. Bu tür dinî normlar, yaşlıların başkalarına yardım ederken kendilerini değerli hissetmelerine yardımcı olmaktadır. Yaşlı bireyler ihtiyaç duyulmaya ihtiyaç duyarlar. Yaşlılar daha fazla boş zamana sahip olsalar da yine zamanlarını anlamlı bir şekilde değerlendirmek isterler. Din eğitimcilerinin yaşlıların özgüven kazanma çabalarına katkıda bulunmak için onları dinî etkinliklere yönlendirmesi uygun bir tutum olacaktır.

Yaşlıların diğer kuşaklara oranla dine daha fazla önem atfetme eğilimi göz önünde bulundurulduğunda, onların başkalarına ilgi gösterme, grup ve organizasyon içinde iletişim kurma, grupla bütünleşme gibi dinî normları benimsemeleri ve bu etkinlikler sonucunda sosyal destek görmeleri kuvvetle muhtemeldir.

Kaynakça

Ainlay, S. C., Singleton, R. Jr., & Swigert, V. L. (1992). Aging and religious participation: Reconsidering the effects of health. *Journal for the Scientific Study of Religion, 31* (2), 175-188.

Aldridge, J. (1993). *Self esteem, loving yourself at every age.* Birmingham: Doxa Books.

Argyle, M., & Beit-Hallahmi, B. (1975). *The social psychology of religion.* London: Routledge & Kegan Paul.

Ataç, F. (1991). *İnsan yaşamında psikolojik gelişim.* İstanbul: Beta Yayınevi

Billig, N. (2000). *Üçüncü bahar, yaşlılık ve bilgelik* (çev. Gültekin Yazgan). İstanbul: Evrim Yay.

Comfort, A. (1972). *Yaşasın yaşlılık* (çev. Armağan İlkin). İstanbul: Gelişim Yay.

Commerford, M. C., & Reznikoff, M. (1996). Relationship of religion and perceived social support to self-esteem and depression in nursing home resident. *Journal of Psychology Interdisciplinary & Applied, 130* (1), 35-51.

Cox, H. G. & Hammonds, A. (1988). Religiosity, aging, and life satisfaction. *Journal of Religion and Aging, 5* (1-2), 1-21.

Duman, A. (1999). *Yetişkinler eğitimi*, Ankara: Ütopya Yayınevi

Easterbrook, G. (1999). Faith healers. *New Republic, 221* (3/4), 20-24.

Elias, J. L. (1982). *The foundations and practice of adult religious education.* Florida: Robert E Krieger Pub. Company.

Ellison, C. G., & George, L. K. (1994). Religious involvement, social ties, and social support in a southeastern community. *Journal for the Scientific Study of Religion, 33* (1), 46-61.

Harris, D. K., & Cole, W. E. (1980). *Sociology of aging.* Florida: Houghton Mifflin.

Hays, J. C., Landerman, L. R., Blazer, D. G., Koenig, H. G., Carroll, J. W., & Musick, M. A. (1998). Aging, health, and the 'electronic church'. *Journal of Aging & Health, 10* (4), 458-482.

Hurlock, E. (1995). Yaşlılık döneminde dinî ilgiler (çev. Naci Kula). *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 4* (4), 343-346.

İmamoğlu, O. (1999). Some corraletes of religiosity among Turkish adults and elderly within a cross - cultural perspective. In L. Eugene Thomas & Susan A. Eisenhander (Eds.), *Religion, Belief, and Spirituality in Late Life* (pp. 93-110). New York: Spiringer.

Johnson, T. R. (1995). The Significance of religion for aging well. *American Behavioral Scientist, 39* (2), 186-209.

Koenig, H. G. (1994). *Aging and god, spiritual pathways to mental health in midlife and later years.* New York: The Haworth Pastoral Press.

Köktaş, M. E. (1993). *Türkiye'de dini hayat.* İstanbul: İşaret Yay.

Kollar, N. (1988). Personality theories, religious education and older adults. In J. L. Elias (Ed.), *Religious Education in Adulthood* 35-50. New Haven: Religious Education Association of USA and Canada.

Litwin, H., & Landau, R. (2000). Social network type and social support among the old-old. *Journal of Aging Studies, 14* (2), 213-229.

Maves, P. B. (1971). Religious development in adulthood. In M. P. Strommen (Ed.), *Research on Religious Development: A Comprehensive Handbook* (pp. 777-793). New York: Hawthorn Books Inc.

McKenzie, L. (1986). The purpose and scope of adult religious education. In N. T. Foltz (Ed.), *Handbook of Adult Religious Education* (pp. 7-23). Birmingham, Alabama: Religious Education Press.

Mehta, K. K. (1997). The impact of religious beliefs and practices on aging a cross - cultural comparision. *Aging Studies, 11* (2), 101-115.

Musick, M. A. (2000). Religious activity, alcohol use, and depression in a sample of elderly baptists. *Research on Aging, 22* (2), 91-117.

Onur, B. (1995). *Gelişim psikolojisi: Yetişkinlik, yaşlılık, ölüm.* Ankara: İmge Kitabevi.

Palouitzian, R. F. (1996). *Invitation to the psychology of religion.* Boston: Allyn and Bacon.

Payne, B. .P. (1990). Research and theoretical approaches to spirituality and aging, *Generations, 14* (4), 11-15.

Reitzes, D. C. & Mutran, E. J. (1995). Activities and self esteem. *Research on Aging, 17* (3), 260-278.

Shand, J. D. (2000). The Effects of life experiences over a 50-year period on the certainty of belief and disbelief in God. *International Journal for the Psychology of Religion, 10* (2), 85-101.

Siebert, D. C. & Mutran, E. J. (1999). Friendship and social support: The importance of role identity to aging adults. *Social Work, 44* (6), 522-534.

Taplamacıoğlu, M. (1962). Yaşlara göre dini yaşayışın şiddet ve kesafeti üzerine bir anket. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 10*, 140-151.

Vogel, L. J. (1984). *The religious education of older adults.* Birmingham, Alabama: Religious Education Press.

Zorn, C. R., & Johnson, M. T. (1997). Religious well-being in noninstitutionalized elderly women. *Health Care for Women International, 18* (3), 209-220.

Importance of Religious Activities in Aging from the Point of View of Social Support

Citation/©– Kılavuz, M. A. (2004). Importance of religious activities in aging from the point of view of social support / Yaşlılık döneminde dinî etkinliklerin sosyal destek sağlama açısından önemi. *Journal of Values Education (Turkey)/Değerler Eğitimi Dergisi*, 2 (5), 81-99.

Abstract– *There has been an increase in the number of studies trying to explain the relationship between aging, religion and spiritual life since the 1940s. These studies indicate that religion is much more meaningful for elderly. Religion causes positive effects both on their individual and social lives. Religious belief has benefits upon their lives such as enlightening the fear of death, making friends, accepting religious activities, and helping them in various ways when necessary. Worshiping and joining in religious activities help them blend in harmony with society. Religious belief and practices provide elderly to get self-confidence and social support by presenting opportunity of social relationships. By joining in religious activities elderly are respected, loved and supported by those who are in their environment and thus they easily cope with the problems of aging.*

Key Words– *Elderly, Religion in Old Ages, Social Benefits of Religion.*